ՆՈՅԵԱՆ ԱՂԱՒՆԻՆ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ — ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ ՇԱԲԱԹ 24 ՅՈՒՆՎԱՐ 1853 — ԹԻՒ 46

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Աղեքսանդրական Հրամանատարն Սարիմ փաշայն Թրապիզոնի կուսակալ անուանեցաւ :

— Աղեքսանդրեան զինուոր առնեադրգիր (պէյլէրպէյի) Էֆիֆ պէյը Բ. Օսմանեան կուսակալի Բաղտատայի զօրաց մասնաւոր փոխակալ անուանեցաւ :

— Իզմիրի գաւառակին ժող փոխ նա խագահութիւն ու Համարակալութիւնը Խօճա Չաքըր Էֆէնտիին յանձնեցաւ :

— Բարձրագոյն Էն փաշայի որդւոյն Մէհմէտ Էֆէնտիին երկրորդ աստիճանի պաշտօնատարութեան պատիւ կարգը շնորհուեցաւ :

— Պէյրութի կառավարիչ Համտի [illegible] փաշային փեսայ Խալուլ Զիա պէյը կայսերական [illegible] տարածմանը [illegible] :

— Գատըքէօյի մաքսատան [illegible] կառավարիչ Բէքիր Էֆէնտին Ահմետի կայսերական դաւթարին ընդհանուր համարակալ կարգեցաւ :

Բարձրագոյն Խորհրդի Թուղթակցութեան անդամներէն Խալիլ Շէրէֆ պէյը Չաքըր Կէրամի (Ծառայութեան շնորհով մեծանուներուն) անդամակալ անուանեցաւ :

— Սիւլէյմանիէի մզկիթին խնամակալ Էֆիմնաճի Էֆէնտին կայսերական պալատին երկրորդ իմամ կարգեցաւ :

— Ընդարձակէն առնուած մերձին ուրիշ նոյնպէս Քիւրտիստանի դէմ երթալու կայսերական բանակին ընդհանուր հրամանատար Խօճա փաշայն ձեռնալ լեռնականները յաղթութեամբ կոխեր է : Երեւելի քանի մը մեծամեծներուն ապստամբները ալ կայսերական անյաղթութեան հնազանդութիւն բերեր են : Ըստ յուսալի է թէ քիչ ժամանակէն Քիւրտիստանի բոլորովին նուաճման լուրը կառնենք :

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆԳԼԻԱ · Լոնտոն 17 յունվարի :

Այժմեան նախարարաց մէջ Լորտ Ջօն Ռըսէլի գրութեան վրայօք տարաձայնութիւն մը կայ, իբր թէ քիչ պաշտօնեայն վասնորոյ հաշուեալ համար քիչ ժամանակէն նորը իւր պաշտօնէն պիտի քաշուի : Այս մասին հաւանելիութիւններ [illegible] համոզմանց ապացուցած չեն :

Իր նախարարաց գործին հոգածները [illegible] ապագայ կարգադրութիւն եղած էր որ Լորտ Ջօն Ռըսէլը պատգամաւորաց խորհրդարանի գլուխ ըլլայ և առանց յատուկ պաշտօնի նախարարաց ժողովին մէջ նստի, և [illegible] արտաքին գործոց անդամութիւնը [illegible]: Այս կարգադրութեամբ Լորտ Ջօն Ռըսէլը իւր պաշտօնակիցներուն

խնդրանաց զիջանելով՝ հաճեցաւ որ արտաքին գործոց սենեկութեան կնիքը ընդունի մինչև խորհրդարանի բացումը և այն ժամանակը Լորտ Պալմերստոնին յանձնէ : Ըստ ամէն մը նորը Լորտ Ջօն Ռըսէլը վարած առժամանակեայ պաշտօնը իւր յաջորդին պիտի թողու : (Աւգ.)

ՓԱՐԻԶ · Փարիզ 19 յունվարի :

Համբաւ գանուէր գաղղիական բանակին հրամանատար Կէնէրալ Լօրաբուկ Օրլէանի անդամ անուանեալ եղաւ Ճէլ [illegible] ամենայն խորհրդականաց նշանակուեցաւ :

— Սէնաթօրի օրէնքը կը դնէ թէ մէկ հաշուով կայսր թագաւորութեանց համար [illegible] եղած պատրաստութիւն [illegible] դրութեան օգտակար [illegible] թէ [illegible] ժառանգութեան համար մասին սկիզբը [illegible] :

— [illegible] տէրութեանց դեսպանները [illegible] կայսեր [illegible] տէրութեանց [illegible] կառավարութեան [illegible] մէջ են [illegible] յառաջաբանելու [illegible] ամենէն հինը [illegible] է որ [illegible] է և [illegible] թ [illegible] յարութեանց մօտ դեսպան [illegible] է, այսինքն Մէտէն Նափօլէոնի [illegible] կայսրութեան : Լորտ Քաուլէ, Հիւպ. Պարոն Հիւպնէր, [illegible] կառավարութեան [illegible] Հանրապետութեան Նախագահի [illegible] կայսրութեան ժամանակը : Ցիրեայ դեսպանին պաշտօնը երբէք չէ դադրեր · բայց միայն Մ՛եծն Նափօլէոնի Լէյպա կը ինն գտնուէր նոյն վարած հոգեւորեալ խնամութեան դէմ Նիւկոլաոսի տէրութեանց հետ Շիլեայի կառավարութեան դաշնակցութեան ժամանակը :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ · Աթէնք 25 յունվարի

Երկրիս գանձուն ադքատ վիճակը կը շարունակէ, և մեծ հանգստութիւն մը ըստ անորոշութիւն կը տիրէ քաղաքական գործոց մէջ :

Կ'ըսեն թէ երկրագործութիւնը քաջալերելու համար սեղանատուն մը հաստատելու խօսք կայ և թէ Ռօթշիլտ սեղանաւորը 20 միլիոն ֆրանք փոխ տալու է : Բայց այս ձեռնարկութեան առ ի չունենալը յայտնի է, որովհետև Յունաստանի մէջ ապահովութիւն չկայ և Ռօթշիլտ այնպէս դիւրաւ չը մտներ այսպիսի գործոց մէջ :

Այս վերջին օրերս ծերակուտի գիրքում մը պատահեցաւ պատգամաւորաց խորհրդարանը : Զօրս գաւառներու մէջ նոր ուսումնարաններ հաստատելու առաջարկութիւն եղաւ : Տարակաց կրթութեան նախարարը դէմ կեցաւ դատարան չը գտնուելուն և գանձուն ծախքը չաւելցնելու համար : Պատգամաւորները պնդեցին, կամաց կամաց ծանր խօսքերու սկսան վերջապէս ծեծկռտելով կռուէնին վերջացուցին :

— Օսմանեան տէրութեան գործակատար Նէշէտ պէյը իւր վկայագիրները Թագաւորին մատոյց և ասկէ երկու օր առաջ արքունի պալատը հացկերոյթի հրաւիրուեցաւ :

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Հետևեալ նամակը զոր արժանապատիւ տէր Յովհաննէս Եպիսկոպոսնեանց գիտնական վարդապետը գրեց դեկտեմբերի 13ին մեզ ղրկած է Խարբերդէն, այն և շրջակայ գաւառներուն և հայ ժողովրդոց առողջութիւնն է : Այս նամակին ընթերցանութիւնը թէև հաճելի պիտի ըլլայ ազգային, բայց միանգամայն ցաւալի ծխմարտութիւններ երևան հանելով, այսինքն աշխարհականաց և հոգևորականաց բնական և քաղաքական աղքատութիւնը մեզ խնդրելով : Երանի թէ յիշեալ ժողովրդոց վիճակը լաւցընելու համար պէտք եղած միջոցներուն վրայօք՝ ազգային կառավարութիւնը սովորական խնամատարութեամբ խորհի և բարի տնօրէնութիւն մը և կարգադրութիւն մը ընէ ու աշխատի, որչափ որ հնարաւոր կրնայ ըլլալ :

Այս նամակին արժանապատիւ հեղինակին ցաւալի ցաւակցութիւնը իւր ազատ զգացմունքն կ'իմացուի · աղքատ թշուառութիւնները անձնայ յիշատակի ալ անոնց գալման առնելու միջոցներուն ալ հարկանցի կերպով կ'անդրադառնայ աղքատախնամար ·

“ Բարեհնազանդ Աւետարանաց Տէրոջ պատուական որդւոյն Եղիշայի Աղէմիւրէ :

“ Ըստ խնամ խոստացանութեանն առաւելի առաքեմ զս որոշութիւնն գաւառակացն Խարբերդի և Կարայ Մուշայ, բայց այժմեան երևելոյ հանդամանաց վիճակին չկարացայ առնել կամ փորագրել զճշմարտութիւնն՝ երկուցեալ 'ի տէրութեանն բանից “ սուտն 'ի հօրէ սատանայէ է „ գոլով իմ աշակերտ ճշմարտութեան՝ չկարացի սուտ և աշակերտ սատանայ լինել · գիտելով թէ փառն այսոցիկ պատասխանատու եմ, որպէս իմս սիրելի աղէս (և է . . .) Նմանապէս և անհաշու գաւառացին, որոյ առաջի երկրագործանց են ամենայն ինչ, փառն որոյ ճշմարտութիւնն կայեալ ինձ շարժեն ճշմարտութեանն հետևեցայ, “ զի և բանն իմ ճշմարիտ է (նեղեցէք ինձ) ճշմարտութիւնն ազատեսցէ զիս „ Հետևեցայ նմանապէս 'ի շողոքորթական բանից՝ զանձն արդարութեանն և ազատախօսութեանն պրկեցի յիմում ձեռին, ոչ միտ եղի ըստ ոմանց զկնաւորն լոյս համարել, ընդունեցեալ 'ի բանէն “ վայ որ ասիցէ ըզչարն՝ բարի „ և այսու չէ թէ զազնուականն ազգն իմ նախատել կամ արհամարհել ցուցանել · քաւ, այլ զնոցին՝ եթէ ունին, զարհամարհ ազգական նախապաշարմանս մտաց սիրով աղգասիրութեան 'ի բաց փարել և 'ի դիմամարտ զսանձին ուրոյն՝ զլինել ճշմարտութեան ոչ միայն պաշտպանել զնոյն այլև հալածական առնել զստութիւնն · ուստի խնդրեմ արժան համարել 'ի ձեռն աղատ օրագրոյդ հրատարակել : ԱՄ և բանն 'ի կամս բարերարին Աստուծոյ Տէրութեանց Ձերոց կաց ազատատուն առանց Բ. փառելոյ իմաստոյ բանին ներել աղօթէք :

Խոնարհ ծառայ

Ծ. Վ. Ե.

ԽԱՌՆԻՐՔ

“ Խարբերդ է գաւառակ մի 'ի հիւսիսային աշխարհին յերկրին Ծոփաց Հաշտեանք հնոյ Եփրատ գետոյ վերնագոյն ժամուք և 'ի կողման Մասեաց ութ ժամուք յարևելու նորա · երկայնութիւն գաւառիս 13 կամ 14 ժամուք, իսկ լայնութիւնն ութ կամ ինն · Արտաքոյ գետ յորդաբուխ ընթացիւք յարևելից պատելով զհիւսիսի անցանէ դէպ յարևմուտս · շուրջ զգաւառաւն ինչ՝ այլ գիւղաքաղաքն կամ զերին առաւելն՝ որք յամրացեալ 'ի չբերանս ամրոց ցամաքին · շուրջ անտառ, այլ խաղաղական որ 'ի պէտս շինութեանց տանց անկեն յայգիս և 'ի բուրաստանս զօսնս կամ զայգեստնս · շուրջ զերեւելի լեռինն բաց 'ի Մասեաց լեռնէ, գորձ առասպելաբանութեան բնակելոց երկրին՝ թէ 'ի վերադառնալն սուրբ Հայրապետին Մեծին Լուսաւորչի՝ զմասն ինչ 'ի սրբութեան տապանին նշխար առեալ և յայնմ անուանեցաւ Մասեաց , իբր թէ Նահանջ առ : Երկիրն է լեռնային մասն գաղտային և 'ի սնկելս սնկելս ընդարձակին ծծմբէ · ունի և գետս ծովակ, հայրենիք սրբոյն Ներսէսի Շնորհալւոյ · ուր նաև եղբայր Գրիգոր Երկրորդ Պահլաւ, երեց եղբայր Շնորհ · ։ Բնականին երկիրն է արգաւանդ և բերրի և ի խնամախնամ մշակաց զբաղողաց : Ձմեռնաց գաւառս զան շինութեան աշխարհիս · Թուի ինձ թէ 'ի գաւառիս Աշխարհիս ավելի Կասաքանակայ յամի 1021 յաշխարհն Սեբաստիոյ՝ ակնկալեալ նորին շինեցաւ և գաւառ, ուր պատմիչն ստորագրելով զերկիրն Արաբկիր և Ակնայ ընդ այլովք սահմանաւ և զեկեղեցիս՝ այսպէս “ Շինեցին անդ զկախանս նորա քանի մի քաղաքս՝ ընդ որս և զգաւառն Ակնայ առ Լիւքանաւ և զԱրապկեր և զայլ „ : Երկիր բնակչաց գաւառիս համեմատութեամբ առ փոքրկութեամբ սորին գլխաւոր անհաշտութեան իսկ է, զի սանդի մի առ հարիւր միջին ։ 5000 · ընդամենին ամփոփեալ գերդաստանք մինչև 'ի 50, 40, 45, 35, 30, 25, 20 անձանց բաղկացեալ կազմելով փոքր փոքր նահանգութիւն · տանիքս երկկնի, առանց ատաղձագործելու 45 · անկիւնքն հաստատեալ էին, ուր խուռն ուխտաւոր մեղուաց զերեմն իբրև պէտս ունեցող · քաղաքացւոյ առ սակաւ որոյ գլխոյ մերայնոց հաճելով եղանակ [illegible] ոչ [illegible] , և զեկեղ ծայր նորին աղանդեալ փորելով արօթեն 'ի մեր ուխտաւորին և Թախթափին գրգռել դրոշն 'ի վերայ նոցա · եթէ շղթայն անկցի 'ի պարանոց ուխտաւորին · հաւատան թէ ընդունելի եղեն աղօթք նոցա և ուխտաւորութիւնք · եթէ ոչ՝ դեռ ևս հարկաւոր ուխտաւորաց հանձն առնել զայրագին մեծամեծ օժանդակ · ոչ աղանդեալ պարզմտութեան մեղաց :

“ Ըստ գաւառէնս կենդանեաց գտանի առ իս՝ հինգ հազար հայոց տունս միայն 'ի քաղաքին լեալ են , իսկ այժմ յայժ սակաւք՝ մինչև հազիւ հաւանել հինգ հարիւրոց · Օդ և ջերմութիւն երկրիս յայժ բարեխառն և անվտանգ բնակչաց : Փոխերչ երկրիս բարձրահասակ և փոքր ինչ տձև՝ բայց գեղեցիկ և մարմնով ուժեղ · առ հասարակ պարզամիտ են և աշխատասէր , բայց և կարճամիտ են և կարճատես · գործիք սոյն բնաւ միամտութեան · բայց անմիտ [illegible] [illegible] · [illegible] [illegible] · կեղծաւորք ·

գագաթնակնեայք, անիմաստք և թմբեալք յաւելորդապաշտութիւնս, կամովին մտեալք և 'ի կախարդագիրս. 'ի պարանոցս կանանց և 'ի գլխարկս գրեթէ ամենայն հասակի կարեւական բժժանք խաբէականք, հրաւիրեն զդիւական գլխիս. առեալ 'ի նոյանէ զյուսաթուղթս զնեն յործոյթի անօթս և այնպէս կրեն յինքեանս, երբ զաւետարանական խրատս 'ի կիր արկանել կամիցի ոք՝ զպէսպէս օգտակարութիւնս և զշահաւէտութիւնս տեսեալ 'ի նոցանէ քարոզեն, իսկ 'ի քահանայից և յաւետարանաց և ոչինչ: (Յայս աղէտալի տեսարան անձամբ անձին զփորձ առի, յաւուր միում յայցելութիւն եկեալ քահանայի ումեմն առ իս, յաւարտ ընտանի զրուցաց՝ նկատեալ տեսի ընդ անթուրք ուռոյց ինչ՝ կարծեցի 'ի տես օտարոտութեանս ունիցի զընծայ ինձ. երբ հանեալ յանթէ իւրմէ բաղմեցոյց առ իս, հարցի զինչ իցէ այն ծրար, պատասխանեաց թէ "ուրբաթագիր՝ (վա՜շ ինձ) այս ինչ անուն հիւանդաց գնացեալ ընթերցայ 'ի վերայ" իսկոյն զարթեան իղձք իմոց փափագանաց, զինչ նոր անուն գրոյս այսորիկ, սկսայ լուծանել 'ի կապանացն և ահա պէսպէս թաշկինակօք պատեալ և պարապնդեալ գիրթեալ գիր ինչ, լուսնացոյց տոմար, բժշկաբան, և քանի մի սնոտի բանք և աղօթք ըստ իւրեանց քմաց, առ այս հիացեալ "զինչ զօրութիւն զորա՝ որ այդպէս անմտութեամբ պաշտէք զձեր յամառութիւնս" — "զինչ արարից 'ի սկզբանէ հետէ առ ամենայն հիւանդս տանէին՝ և մեք տանիմք" ասէր: Զինչ արասցեն խղճալիքն մեր խրատուք և մեր քարոզիւք): Ըստ արգասաւորութեան երկրին ժողովուրդք ևս ժիրք յերկրագործութիւնս, վաստակաւորք և շահարեր և 'ի տուրեւառութիւնս ակնաբացք. անխարդախք են և հաւատարիմք և անձնանուէրք 'ի ծառայութիւնս մարմնաւոր օտարազն տէրանց. երբեմնակի ուխտադրուժք 'ի բարեկամութիւնս իւրեանց և անհամաձայնք 'ի խօսս, դուն ինչ հակաճառ 'ի ստախօսութիւնս և գիրագրգիռ 'ի վրիժխնդրութիւնս. թոյլք յինքնիշխանութիւնս և անսթափք 'ի ծանօթութիւն ազնուութեան ազգին:

"Ամենայն ազատական և երեւելի մեծ և նական արհեստ ուստ չեն 'ի յարգի՝ և եթէ մարթ իցէ առել 'ի բաց վտարեալ են յաշխարհէ յայսմանէ. և որ երեւելին է՝ և հարկաւոր կենաց մարդկան, այն է արհեստ բժշկութեան՝ չկարէ գէթ մուտ առնել յայս գաւառ. զի թէև մտանել համարձակիցի և ոչ յիրեսս իսկ հայել իշխեն, համարեալ զայն թշնամի կենաց մարդկան, փոխանակ կարծելոյ միջնորդ առաւելութեան կենաց մարդկան, ուստի և յայսմ ամի ծաղիկ հիւանդութիւնն ամենաստատիկ կոտորածս արար 'ի վերայ քինու նոցա 'ի մանկունս քաղաքիս՝ Արապկերի և Մատէնի, 'ի չգոլոյ պատուաստողաց զնոյն ծաղիկ 'ի մանկունս այսր աշխարհի.

"Յայսմ մեծի հարկաւորութեան պէտք են քահանայից յորդորել զժողովրդականս 'ի պատահել հարուածոց փոյթ մեծ ունել՝ յօժարամիտ տալ զմանկունս 'ի պատուաստումն, կամ զմանկունս իւրեանց տալ 'ի մէրգ յայն արհեստ և կամ քահանայք ինքնին իսկ ուսեալ զայս շահաւէտ արհեստ փրկութեան մարդկան անձամբ անձին պատուաստեսցեն զմանկունս յօգուտ աշխարհս, որպէս առնեն 'ի տէրութիւնս Ռուսաց:

"Հոգեւոր իշխանութիւն՝ այն է առաջնորդութիւն երկրիս 'ի չորս բաժանի ըստ չորից վանաց՝ որ յայսմ գաւառի. այն է Կուռլէի սուրբ Գէորգ, Պասէնայ Լուսաւորչին, Մորուբու սուրբ Գէորգ, Զարդարիչի սուրբ Էջմիածին. ըստ իս երևի թէ այս երկպառակութիւն խաբեբրդեցուց 'ի խորհուրդս և 'ի բանս՝ և ոտնկոխք օգտի իւրեանց յաղագս յառաջ վարելոյ զխոստ իւրաքանչիւրոց՝ ծագի 'ի սերմանց հոգեւոր բազմիշխանութեանն, զի "կառավարութիւն բազմիշխան հրէշ է բազմագլուխ". զանզի նոյն իսկ վարդապետք տեղւոյս չեն 'ի մի սէր, չունին յինքեանս զպատուիրան սիրոյն, խոտնուն յիրերաց որպէս 'ի թշնամեաց, 'ի պատահիլն իրերաց՝ պարապեցեն զանձինս չմրոնել 'ի բանս, հնարին որսալ զխորհուրդս միմեանց. ուստի 'ի փոխադարձ տոյժս վնասուց իրերաց անձնադիրք՝ ինքնահրաւէրք և դիւրամուտք 'ի դրունս դատից այլազգաց: Իւրաքանչիւր ամի անգամ մի մուտ արարեալ յեկեղեցի քաղաքիս՝ կամ 'ի թեմս, ստիպեն առնուլ զտասանորդս կամ ըղձահանեալ հոգեկան մասն և 'ի կորզելն անդէն խուսեն 'ի վանորայս՝ թողեալ զհօտն անխնամ և անտէր՝ վարձկանք և ոչ ժառանգք. այս է պատուէր առաքելոյն "Արածեցէք ըզ հօտ" այս՞ արածեն այլով մեկնութեամբ. 'ի բերանս հասարակութեան անընդհատ լսին անբաւականութիւնք զհոգեւոր հովուաց. ցա՜ւ, աւաղ եւ ցաւ, 'ի միում երկրի չորս հրովարտակաւոր անձինք՝ և այսքան անտերութիւնք ժողովրդոց: Մ՝ անմեղ դատինք:

"Ամ յանձ թէ 'ի կամաւոր նուիրաց թէ յակամայ կորզելոց՝ տուգանաց, չհաս արդեանց, և թէ այլով հնարիւք՝ որք ոչ պակասին, թէ խորդախ յորդորանօք, և անխնայ մատնութեամբ զգահանոյս. և զաշխարհականս 'ի շղթայս բանտարկաց եայլն եայլն, հասանին գումարք մինչև ութսուն հինգ հարիւր հազար ղրուշ: Այս ո կոպար արդիւնք 'ի բաց ոստնուն 'ի քրտանց արփիանեալ վասակաւորաց դիզիլ 'ի ծրարս վարդապետաց, արդեօք եթէ մի մի փարայսս զուտ կոյնմակի օգնել կամիցին ժողովրդոց իւրեանց յանցանք ինչ իցեն. 'ի բազմամարդ գիւղօրայս բացցեն դպրոցս կամ մարզարանս ուսման մանկանց. և կամ զկէսն հոգեւոր նուիրանաց աղքատախնամ նուիրեսցեն աղքատին 'ի ծախս աստուածահաճոյ գործոց. կամ թէ զերկու կամ զերիս մանկունս ընտրեալ յիւրաքանչիւրոց թեմից առաքեսցեն իւրեանց սեփհական ծախիւք 'ի Պոլիս կամ յայլ տեղիս յուսումն գիտութեան, մինչ Եղէն զերբն երախտագէտ իրանն լիցցէ՝ և ոչ 'ի թեւս թեթեւս թռուցիկ համբաւոյ տարածեսցէ յունկն ամենայն մերայնեաց զբարեսրտութիւնս իւրոց վարդապետաց. Զոր յառաջին ժամանակն ծախեսցեն յակամայս 'ի բանտարկ՝ այժմ մի դանձեսցեն ազգականաց իւրեանց և բարեկամաց, ուստերաց իւրեանց և դստերաց՝ փեսայից՝ հարսանց իւրեանց և թոռանց, այլ 'ի սէր ազգին զմասն ինչ արկցեն 'ի Կորբան Լուսաւորչի. և ըստ այնր առնեալ զանմահ բարութիւնն և զմեծութիւնն յօժարեսցին:

"Տարօրինակ ընթացք սոցին Արժանապատուութեանց անկշռելի են. (ուստի աւելորդ չհամարեալ թուել ինչ ինչ՝ եթէ հարկ համարեսցի ըստ ժամանակին առանց կանոնի խուսափման, արձանացեալ ընդդէմ իմոյ ախոյեանին, 'ի հեղինակութիւն ճշմարտութեանն տոզորկ քարամբ պատասպարեալ զիս պարսաքարեցից 'ի ճակատն ծանուցանելով "գիրդ պարտ է 'ի տանն [illegible] չիլ".)

պէտ քարոզականն.

— Էջմիածնէն Նոյեմբերի 22ինկը գրեն թէ Սրբազնագոյն Կաթուղիկոսը Կաւկասեան գաւառաց փոխարքայ իշխան Մօրոնցով իշխանին Ջերմեռանդն հրաւէրը ընդունելով՝ ձմեռը պիտի երթայ մէջ դէպ 'ի Թիֆլիզ ճանապարհորդելու: Մեծափառ քահանայապետին շնորհակի գալստեանը մեծ ու փանփոք կըսպասեն նաև Թիֆլիզի ժողովուրդը, ինչպէս ալ կ'երևի հետևեալ նամակէն, որ յիշեալ իշխանաւորն գրած մէն թարգմանութիւնն է:

"Ձերդ Սրբազնութիւն

Թիֆլիզ 12 Նոյեմբեր 1852

"Ողորմած Հայրապետ.

"Վերադարձեալ 'ի Տփխիս [illegible] երկարատև բացակայութեանս առ ճանապարհաւն Ազում քաղէի որ եղև յայժ դժուարինթաց յանձրևաց և յառատանալոյ գետոց, ես փութամ կատարել զախորժագոյն պարտաւորութիւն սրտի իմոյ՝ խնդրելով 'ի Սրբազնութենէ Ձերմէ հաղորդել ինձ ըղձալեկութիւն յաղագս թանկագին առողջութեան Ձերոյ, և 'ի յուշ ածել Ձեզ, Ողորմած Հայրապետ, զխոստմունս Ձեր բարեգալուստ առնել ըզ Տփխիս Ձերով այցելութեամբ: Հայաստանն առ մեզ գտանի 'ի գերագոյն դըրութեան, և որչափ փութասջիք Դուք գալ առ մեզ այնչափ լիցի լաւագոյն ևս:

"Մ՝ բացասասջիք ուրախ առնել Ձերով գալստեամբ որպէս զիս և զամուսին իմ, և զընտանիս իմ, նոյնպէս և զամենայն բնակիչս տեղւոյս և զբովանդակ հօտ Ձեր, որք ամենայն անհամբերութեամբ սպասեն բաղդաւորութեան ողջունելոյ զամենազգասէր Հայրապետն իւրեանց:

"Յանձնելով [illegible] աղօթից [illegible] Ձերոց խոնարհաբար խնդրեմ 'ի Սրբազնութենէ Ձերմէ ընդունել զհաւաստիս [illegible] նուիրման, որով [illegible]"

Ողորմած Հայրապետ
Ձեր [illegible] ծառայ
Իշխան Միքայէլ Մօրոնցով

— Թիֆլիզի ռուսերէն Կաւկաս լրագրին 68րդ թուոյն մէջ կը կարդանք թէ Էջմիածնայ և Սրբոյն Սինոդի գանձապետ արքեպիսկոպոս Սարգիս Սամուէլեանը [illegible] ասպետանը ընդունելու Կայսերական շնորհաց արժանացեր է:

Յիշեալ արքեպիսկոպոսը 22 տարիէ հետէ մեր Մեծափառ Հայրապետին կը ծառայէ, և իր հաւատարմութեամբը և ջերմեռանդութեամբը իր Հոգևոր տիրոջը գոհունակութեանը արժանացած ըլլալով՝ 1848ին վերյիշեալ գանձապետութեան պաշտօնը ընկալաւ. այն որ չորս տարի յաջողակութեամբ կատարած ըլլալուն համար՝ Սրբազնագոյն Կաթողիկոսը վեհանձնաբար 'ի գործ դրաւ իւր բարձր միջնորդութիւնը առ վեհափառ Ինքնակալն Ռուսաց և արժանաւոր վարձատրութիւն շնորհել տուաւ:

Այս նոր ապացոյց մըն է որ ազգասէր Թագաւորապետը երբէք իւր հաւատարիմ պաշտօնեայները չը մոռնար և շուտ կամ ուշ անոնց ծառայութիւնը թէ հոգևորապէս և թէ մարմնաւորապէս կը վարձատրէ:

— Մխիթարեան Միաբաններէն Վ. Հ. Պետրոս Յովհաննիսեան փիլիսոփայ վարդապետը անկէ քանի մը տարի առաջ Լուսաւորչի պատմութիւնը գրած ժամանակը Վիեննայի Եւրոպա լրագրին 39րդ թուոյն մէջ անոր յառաջաբանութիւնը հրատարակելով, մէջը ըսեր էր:

"Ստուգիւ ամեն հայրենասէր սրտի մեծ տրտմութիւն ու ցաւ կը պատճառէ տեսնելը թէ Եկեղեցին կրօնի կողմանէ հիմայ երկու բաժնուած ըլլալով, մեծամեծ բարիքներ կը խափանուին, ազգային յառաջադիմութիւնն ու պայծառութիւնը գոնէ այնչափ դիւրաւ յառաջ չերթար որչափ որ կրնար ըլլալ, թէ որ ամեն կողմանէ մէկ ըլլալով ամենքս միաբան մի և նոյն վախճանին դիմէինք: Անոր համար ալ Եկեղեցին ճշմարիտ բարիք ուզողներուն գլխաւոր մտածմունքն այն է որ այս դժբաղդ բաժանման պատճառն ու բաժանումը վերցընելով՝ Եկեղեցին նաև այս կողմանէ կատարելապէս մէկ ըլլայ:"

Այս տողերը կարդալով՝ ուսումնական և ազատամիտ հաւանքագաւոն եղբայր մը, 1850 Հոկտեմբերի 27ին փարիզէն ընտիր նամակ մը գրած էր յիշեալ վարդապետին և մէկ օրինակը Արշալուսոյ Արարատեանին յարգոյ հրատարակչին ուղարկած էր, որ այս անգամ աշխատանասիրութեան [illegible] 433րդ թուոյն հետ յաւելուած ով կը հրատարակէ:

Յիշեալ նամակը [illegible]

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

[illegible]:

Ի. Յովսէփ կայսրը կը ձևացընէր թէ հանդէս և շքեղութիւն չէր սիրեր և կուզէր անծանօթաբար դէպքեր տեսնել: Օր մը առտուան դէմ կոճկած պարզ վերարկու մը հագած և հետը միայն անզարդ սպասաւոր մը առած երկանիւ (քալէշ) և երկու նստարանով կառքի մը մէջ հեծեր (զորն որ ինքը կը կառավարէր) Վիեննայի շրջակայ տեղուանքը պըտտելու գացեր էր. Իտ դառնալու ժամանակը սկսաւ անձրև գալ:

Դեռ քաղքէն հեռու էր, երբ հետևակ զինուոր մը որ նոյնպէս մայրաքաղաքը կերթար, կառավարին (կայսեր) կայնելու նշան ըրաւ. Յովսէփ ալ իսկոյն ձիոյն սանձը քաշեց: "Պարոն, ըսաւ զինուորականը որ ստորին պաշտօնեայ (սերժան) մըն էր, անպարկեշտութիւն է՞ արդեօք ձեր քով տեղ մը խնդրելը, կառացդ մէջ մինակ ըլլալնիդ շատ նեղութիւն չի պիտի պատճառէ իմ միասնող նստելս, այլ պիտի պահպանէք միանգամ զգեստս (ունիֆորմ) զոր այսօր առաջին անգամն է որ հագեր եմ:"

— Պահպանենք զգեստնիդ քաջդ իմ, ըսաւ անոր Յովսէփ, աս տեղ նստեցէք: Ուսկէ՞ կուգաք կոր:

— Ա՛հ, պատասխանեց ստորին պաշտօնեան, եայն, որսորդապետ բարեկամիս մէկուն տունէն կուգամ, ուր տեղ փառաւոր ճաշիկ մը ըրի:

— Ինչ աղէկ բան կերաք:

— Գուշակեցէք:

— Ինչ գիտնամ, գարեջրով ապուր մը կերանիդ:

— Ա՛հ ապո՛ւր, աղէկ աղէկ:

— Թթուեալ կաղամբէ կերակուր մը:

— Աղէկ աղէկ:

— Որթի միս:

— Աղէկ աղէկ, կըսեմ կոր քեզի:

— Ա՛հ ճշմարիտ ալ չեմ կրնար գուշակել, ըսաւ Յովսէփ:

— Վայրի հաւ մը, պարոն, կայսեր անտառէն որսուած:

— Կայսեր անտառէն որսուա՞ծ, անշուշտ պատուական բան էր:

— Ճշմարիտ գերազանց բան մըն էր:

Ինչպէս որ քաղաքին կը մօտենային և դեռ անձրև կուգար, Յովսէփ իւր ընկերին հարցուց որ թաղը բնակելը և ո՛ւր կուզէր որ իջեցընէ զինքը:

— Պարոն, ատ շատ մեծ բարերարութիւն է, վախնամ չափը չանցնի...

— Ո՛չ, ո՛չ, ըսաւ Յովսէփ, փողոցնիդ ո՞րն է:

Ստորին պաշտօնեան իւր բնակութիւնը նշանակելէն ետքը խնդրեց ճանչնալու թէ ո՞վ էր իրեն այսչափ բարերարութիւն ընողը:

— Հիմայ դուք ալ գուշակեցէք, ըսաւ Յովսէփ:

— Անշուշտ զինուորական էք, Պարոն:

— Այո՛, ինչ էս որ կըսէք:

— Զօրապետի սեղակալ էք:

— Ո՛չ սեղակալ, աղէկ աղէկ:

— Հրամանատար:

— Աղէկ աղէկ:

— Պուցէ զնդապետ:

— Աղէկ աղէկ. կըսեմ կոր:

— Շատ բան, ըսաւ միւսը ինքզինքը կառքին մէջ սեղմելով, սպարապետ չըլլա՞ք:

— Աղէկ աղէկ:

— Ա՛հ Աստուած իմ, փախչիմ կայսրն էք:

— Նոյն ինքն եմ, ըսաւ Յովսէփ կոճակները քակելով՝ իր կայսերական շքանշանները ապշեալ զինուորին ցուցընելու համար: Անհնարին էր որ խեղճը կառքին մէջ ծունկի վրայ գար. ուստի սկսաւ ներողութիւն խնդրելու և աղաչեց զկայսրը որ սպասէ մինչև որ ինքը կառքէն վար իջնայ: Ոչ. ըսաւ անոր Յովսէփ, իմ վայրի հաւս ուտելէդ ետքը իմ ձեռքէս այսչափ շուտով չես կրնար ազատելու. կուզեմ որ մինչև տունդ հետդ գամ:

Յիրաւի կայսրը մինչև անոր տունը առաջին գնաց և հոն ձգեց զան:

Թարգմանեաց
Հայր [illegible] Պ. [illegible]

Տղայոց խաղալիքներ.

Խաղալիկները տղայոց առաջին հաճոյական բաներն են: Որչափ դէշ սովորութիւններ կրնան առաջ երեւալ փոքրիկ կառաց, թղթէ ձիերու և պաճուճապատանքներու միջոցաւ: Խաղալիկները չափազանց շատցընելը, ինչպէս շատ հարուստներ իրենց տղայոց ընելու սովորութիւնը ունին, շնայլութեան, մասն անհաստատութեան, դժկամակութեան կամ ադահութեան յարմարցընել է զանոնք: Այն տղայն որ կը սիրէ իր փոքրիկ սայլը զոր բոլոր տարին եղանակ մը իր հօրը պարտէզին մէջ կը քաշէ, այնչափ երջանիկ է որչափ որ ուրիշ մը որ գզրոցներով լեցուն խաղալիկներ ունի, և այն հոգը որ իրեն ընել կուտան սայլը պահելու ժամանակը, կանոնաւոր գործ տեսնելու կը սովորեցընէ: Իսկ այն պզտիկ աղջիկը, որ կարգի մէջ կուզէ նէ թող ըլլայ, պէտք է կանոնաւոր ըլլալ և երբ կը ստիպեն զինքը որ իր տուփին մէջ պահէ պաճուճապատանաց բոլոր պիտոյքը, փոքրիկ դաս մը առած կ'ըլլայ: Շատ իշխանազուն տղաքներ տեսայ որ խաղալիկներուն շատութենէ կշտացեր էին և սիրտերնին կը նեղանար. տեսայ անոնց մայրերը որ կ'անոնք առած վարպետաշէն մեքենաներու մէջ կը պտտցընէին, որոնց երեւոյթը չափազանց մարդիկն անգամ կ'ապշեցընէր. ունայն տեղը կ'աշխատէին անոնց փափագը գրգռելու, բայց անոնք անոնց նման շատ խաղալիկներ տեսեր և կոտրեր էին

...ած ոլորտին մէջ [illegible] է խօսքով նկարագրել՝ թէ Հռովմայ Պապերուն անթիւ և անհամար [illegible]-ութիւնները, [illegible]-ութիւնները, [illegible]-ութիւնները, [illegible]-ութիւնները, [illegible]-ութիւնները և [illegible]-ութիւնները անոր մէջ անկրկնելի յիշատակներուն համար, այլ անոր պարունակած անհամեմատ հոգւոյ և ազատ մտաց ուղղակի խորհրդածութիւններուն և անհերքելի ճշմարտութիւններուն համար, որոնք երբեք հռոմէականէ մը տեսնուած չեն :

Մինչև հիմայ պապական վարդապետաց կամ աշխարհականաց կողմէն հրատարակուած նամակներէն երկու լաւագոյն յատկութիւններով կը տարբերի յիշեալ նամակը: Մէկ մը որ՝ անոնց մէկուն մէջ ալ չը տեսնուիր անկեղծ և ազատ խոստովանութիւն ճշմարտութեան, առանց բացառութեան ամենն ալ՝ եթէ աւելորդով ակամայ կամօք լռուած և անոնց փոխարէն երեսուն մէկ հազար խօսք կը պարունակեն, անոր հետ տալ չըսեմք աւելի լեզւոյ պէտ գտած խօսքեր կը բովանդակեն. բայց այս մասին յիշեալ նամակը մեզ առանց փոյթ վարդ կ'երևի և այնչափ հաճելի է տեսնուաց: Մէկմալ որ՝ ասկէ առաջ հրատարակուածներուն հեղինակները կամ անձնական շահու և կամ (իրենց խելքովը) [illegible] համար գրիչը ձեռքերնին առած են, և կամ պարագայից բերմունքէն ստիպեալ նոր գրածնին՝ պարագայից բերմունքէն ստիպեալ հին գրածնուն ամենևին չհամաձայնելով՝ երբեք մէկու մը քով յարգ և համբաւ չեն գտած[1]. աս պակասութիւններէն բոլորովին ազատ կը տեսնուի մեր առաջ առջին եղած նամակը, որովհետև հեղինակը երկու տարի առաջ գրածին վրայ այս տարի չէ զղջացեր և կը հաստատէ զայն՝ հրատարակմանը նորէն հրաման տալովը:

Ուստի ցաւելով որ երկայնութեանը համար ամենը չենք կրնար օրինակել, միայն քանի մը յօդուածները այս տեղս կը դնեմք, և կը յուսամք որ յարգոյ հասարակութիւնը հաճութեամբ սիրով կարդայ:

.... « Ո և իցէ մարդու գրչէն այս խօսքերը նոյն գինը, նոյն արժէքը չունին ինչպէս ձեր գրչէն. վասն զի անկարելի է կարծել թէ առանց խորհրդածութեան առանց հետևութեան դուք խօսք մը նետէք ազգին մէջ. երբ ճշմարիտ ազգասէրներու թարգման կ'ըլլաք, և ձեր կարծիքն ալ անոնց կարծեացը համեմատ կը յայտնէք օրագրի մը մէջ, գրքի մը մէջ, որ ըսել է ներկային և հանդերձեալին առջև, դուք կարող և զօրաւոր միաբանութեան մը անդամ, որ ազգին ալէկ տաղանդներէն մէկը ունի, գրիչներ ու պաշտպաններ, և ամեն ազգային օգտի համար պէտք եղած միջոցներ, երբ կամք ըլլայ:

« Բայց որովհետև ազգասիրութիւնը պարտք մըն է և առաքինութիւն չէ, ազատութիւն կառնեմ ես ալ քննելու ձեզի հետ, և եթէ կը ներէք գուշակելու նաև ձեր « [illegible] » հնարքներուն վրայօք: Աս երկու ճամբայ կը տեսնեմ:

Նախ. Ազգին մեծ մասը՝ պզտիկ մասին հետևեցնել. այսինքն բոլոր Հայ ազգը պապական ընել:

Երկրորդ. Ազգին պզտիկ մասը՝ մեծ մասին հետևեցնել. այսինքն բոլոր Հայ ազգը Էջմիածնայ Կաթողիկոսին հնազանդեցնել:

Ազգին մեծ մասը պզտիկին հետևեցնելու համար ես անկարելիութիւն մը կը տեսնեմ. վասն զի իր մեծութիւնը միւս մասին պզտիկութեան հետ բաղդատելով կը տեսնենք, որ դարձեալ ինքիրեն ազգ մը կրնայ ձևացընել, երբ պզտիկ մասը անհետ և անանուն ժողովուրդ մը կրնայ մնալ և ոչ տապանագիր մը արժանի. և որն է այն զօրաւոր պատճառը որ կարենայ համոզել 1551 տարիէ 'ի վեր քրիստոնեայ եղած ազգ մը իր դաւանութիւնը, իր արարողութիւնները, իր կրօնական սովորութիւնները փոխելու, կամ աւելի ճշդութեամբ խօսելով առանցմէ բառ մը կամ գիր մը փոխելու: Ես չեմ հաւատար որ ձեզի պէս լուսաւորեալ մարդ մը կարենայ Հռովմայ գահին մարդկայնութեամբ իսկ « [illegible] » պատասխանել. վասն զի փոքր Ասիոյ, [illegible] թեան խաւարօրէն, որոնց [illegible] մէջ Ոնիլթոսք և իրենց յաջորդները այն [illegible] քին բացը ցուցընելով [illegible] [illegible] իրենց եկեղեցականներուն՝ իրենց հարազատ եղբայրները և իրենց հայրն և նախնեաց [illegible] Քրիստոսի [illegible]

« [illegible] ժողովքը կը տեսնեմ, [illegible] Հայոց ազգը [illegible]

[illegible] կը ըսէք [illegible] յարգոյապատիւ [illegible] « [illegible] » կը վերնայ:

« Եւ դուք ինձ ալէկ գիտէք Հռոմէադաւան Հայոց վիճակը որ ամեն ազգասէր սրտի ցաւ և ամեն նոյն ժողովրդեան մէջ գտուած ճշմարիտ քահանայից խորհրդոյն նման մը կը պատճառէ. վասն զի այս չարեաց մասամբ իրենք ալ յանցաւոր կ'ըլլան, ով կրնայ ըսել: Այս մեծ օրինակին առջև կարելի՞ է յուսալ Ձեր իմաստութենէն թէ կը փափաքիք նոյն վիճակին մէջ բերել, մտցընել ազգին մեծ մասն ալ: .....

« .... Ես չըլլայ թէ մէկը զարմանայ այս մասին վրայ, այսինքն հռոմէականաց արդեան վիճակին վրայ այսչափ երկայն կը պնդեմ, վասն զի առիթս դիպուած չէ, այլ երկար կանոն մը Հռովմայ անձոռնի վարդապետութեան, որ կարծես թէ դաշնադրութեան մուրհակ կնքած է [illegible] հետ, քրիստոնէից մեծ մաս մը դժոխքի մատնելու « Արտաքոյ հռոմէական եկեղեցւոյ փրկութիւն ոչ գոյ » ըսելով: Ես ճշմարիտ հռոմէադաւան ժողովրդեան մը՝ ինչպէս որ ատելի և սատանի դատապարտեալ զաւակներ պէտք է ըլլան օտար դաւանութեամբ քրիստոնեայք. նոյնպէս պէտք է ատելի ըլլան ուսմանք, գիտութիւն և մտածութիւն, որ շուտ մը կը խրտամաւեն այդ սարսափ [illegible] շինուած ատելութեան պատուարը քրիստոնեայ ազգաց, և որ մեծն է համայնքի եղբայրց մէջ: Ես անոր համար ալ չէի զարմանար, երբ երբեմն օրագիրներու մէջ կը կարդայի թէ Մատթէոս և Յակոբ արքեպիսկոպոսունք ընկերութիւններ կը հաստատեն, դպրոցներ կը շատցընեն ու կը բարեկարգեն, նոյն միջոցին կ'իմանայի թէ իրենց համաթոռ Հասուն արքեպիսկոպոսը ամեն անարժան միջոցներ 'ի գործ կը դնէր հռոմէադաւան Հայոց մէջ գտուած միակ ընկերութիւնը կործանելու, Տրապիզոնի դպրոցը կը գոցէր արհամարհելով ծնողաց աղաչանքը, որոնց զաւակները երեսի վրայ կը մնային, և հիմայ ալ վարժապետութիւն ընող վարդապետներ կը լսեմ թէ իրենց վանքերը կը քշէ մէկիկ պատճառաւ: Ես ասոնք ինչո՞ւ համար. վասն զի Հասուն մարդ չուզեր, այլ ոչխարներու անբան հօտ մը պէտք է իրեն, որ ուզածին պէս առաջնորդէ:

Ասոնք տեսնելով ու գիտնալով, և անդին ալ բաղդատելով Էջմիածնական և բուն Հայոց 'ի նախնեաց ժառանգութիւն մնացած [illegible] թիւնը, որուն եղբայր է [illegible] քրիստոնեայ, որ ուսմանց [illegible] վերջը բարեկամ է գիտու[illegible] [illegible] անդիտացար ըրած [illegible] թիւնը երբեմն, որ թերևս ազգին միաբանութեան չափազանց սիրոյ արգասիքն եղած են, և տեսնելով գործքերը որ քան խօսքերը աւելի աղէկ կը խօսին, ես համոզուած եմ, վերապատուելի Հայր թէ « Ազգին ճշմարիտ բարիք ուզողներն ու անոնց մտածմունքը աս դժբաղդ բաժանման պատճառն ու բաժանումը վերցընելու », Ազգին պզտի մասը՝ մեծ մասին հետևեցնել է, այսինքն բոլոր Հայ ազգը Էջմիածնայ Կաթողիկոսին հնազանդեցընել. որուն բարոյական և կրօնական իշխանութիւնը հայրական և ազգային ըլլալով, անբաղդատելի խորթ հօր մը իշխանութեան հետ, մեզի երաշխաւոր մը կ'ըլլայ խաղաղութեան ու եղբայրսիրութեան « [illegible] », ազգային [illegible] և [illegible] [illegible] ամեն [illegible] մէկ ըլլալով, և [illegible] ու նոյն [illegible]: այսպիսի Կաթողիկոսի մը օրով՝ որուն անշահասէր առաքինութիւնը, ազգասիրութիւնն և լուսասիրութիւնը ամեն տեսակ մարդոց բերանն է որ զինքը տեսեր՝ լսեր և ճանչցեր են, և որ ես աչքովս տեսայ Տփխիս. չէ թէ զինքը, այլ որ մեծն է ժողովրդեան մը սէրը ու երախտագիտութիւնը իր նախնի առաջնորդին և արդի Կաթողիկոսին համար: Թէ կարելի է ազգը միացնել օտարակար կերպով, պէտք է իրեն աչքը դարձընել Էջմիածին, ուր Հայ ազգին կրօնից և պայծառութեան հիմնարկութիւնը ըրին Գրիգոր և Տրդատ և որ ազգին միմիայն Հիւսիսի աստղն է և լուսաւորեալ յիշատակ մեր 'ի թշուառութեանց ալեկոծեալ ազգին: »

« Թէ որ այս միութիւնը այս կերպով կարենաք կատարել, յարգոյապատիւ Հայր, դուք և ձեր միաբանութիւնը և ձեզի համախոհ ազգասէր և պատուական վարդապետք որ ազգերնուդ համար կ'աշխատին կամ գրչով կամ անոր զաւակաց վրայ սիրտ մաշեցընելով, ինչ հարկաւորութիւն կը մնայ Մարտինոս [illegible] վարուց ու պատմութեան վրայ աշխատելու՝ բողոքողութիւնը 'ի Հայոց արգիլելու համար, զոր դրամատուներ չեն կրցեր արգիլել Եւրոպա. բաւական է ազգային հին պատուամունքը վերցընել և նորերը ինքնիրեն անհետ ըլլան: Վասն զի այդպիսի վէճերը չեն որ բողոքողութիւնը [illegible] կը խլեն, այլ ըստ իմ կարծեաց միասը կը սաստկացընեն և կ'աճեցընեն:

« Ձեր գիրքը արդէն ես կը տեսնեմ իր յառաջաբանէն, որ կըսկսի բողոքողութիւնը իբրև թէ իր խանձարուրներէն մերկացընել խայտառակել, ու մնալ իր ծնողքը: Ինչ աւելի դիւրին բան, յարգոյապատիւ վարդապետ, քան զՄարտինոս խայտառակելէն. բայց նոյնպէս ինչ աւելի դժուար բան քան զԱղէքսանդր Օ. Պապը արդարացընելէն ....

« ... Թող նախ ամեն ուղղափառ եկեղեցեաց քահանայք ճանչնան իրենց պարտքը ըլլան հայր ժողովրդեան, աշխատին անոր զաւակներուն վրայ՝ տալով քրիստոնէական ճշմարիտ դաստիարակութիւնը, իրենց վարքին ամենն օրինակ ան հայրապետաց վարքը որ անհաւատներու ճակատը խոնարհել կուտայ, պախարակեն մոլութիւնը ամեն տեղ և ամեն մարդու վրայ առանց աչառութեան, ըլլան աշակերտ Քրիստոսի և առաքելոց կողմէ. վերջապէս իրենց անշահասիրութիւնն ու առաքինի վարքը հեռի ամեն կեղծաւորութենէն՝ անհակառակելի վկայ ըլլայ իրենց քարոզներուն ճշմարտութեան, և նոյն քարոզները չէ թէ ճարտասանութեան ցուցի համար, այլ ժողովրդոց կրօնական և բարոյական յառաջադիմութեան համար ըլլան. և տեսնենք թէ բողոքող կը մնա՞յ աշխարհիս վրայ, կամ խռովութիւն ու բաժանմունք Քրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ: Տէր Աստուած որ կարենայինք տեսնել

1 Բաղդատէ՛ իրարու հետ քանի մը վարդապետաց զանազան թուականներով գրածները, և մանաւանդ Փարիզի Խաչակրաւեան. Գրիգոր վարդապետին [illegible]լինչէի գաղղիերէն թարգմանութեան ծանօթութիւններուն հետ համաձայնեցուր. եթէ կարելի է, այս անգամ Մասիսի միջնորդութեամբ անոր հրատարակած նամակը: Ասոնք կ'երը հողմացոյցի պէս հողմը որ կողմէն փչէ միւս կողմը կը դառնան:

Այսու ամենայնիւ շիտակ է որ բոլոր խաղալիկները որ գաղտնի ատաձգութեամբ մը կը շարժին միայն անցաւոր զուարճութիւն մը կը պատճառեն տղայոց. մեծ բանի տեղ չեն դներ անանկ խաղալիկ մը որ առանց իրենց կը շարժի, միայն կոտրելու և ինչպէս շարժելնին տեսնելու փափաքը ունին: Բոլոր այն բաները որ կը քաշուին ինչպէս են ձի, սայլ շատ կը սիրեն և մանաւանդ մանչերը, վասն զի կրնան միշտ հետը խաղալ:

Տղայոց խաղերուն մէջ կը տեսնուի որ միշտ չափահաս մարդկանց պէս ընելու կ'աշխատին. փոքրիկ կահ կարասիները շատ կը սիրեն. վասն զի իրենց ծնողներուն նմանելու կը յարմարին. փայտի մը վրայ հեծնելով անոնց պէս ձիի վրայ հեծած կ'ըլլան. կուզեն խարազանը կառավարի պէս խօսեցընել տալ, և պարտիզպանաց պէս տունկերը ջրել. փոքրիկ աղջիկը պաճուճապատանքներով կը խաղայ. Թող մօրը ականջը հոգ տանի ըսելու ինչ որ աղջիկը իրեն պաճուճապատանքին հետ կը խօսակցի: Ինչ որ անոր մտաց վրայ աւելի ազդեր է իր անխօս զաւկին հետ պիտի խօսի, գուցէ իր մօրը բրած անիրաւութեան մը վրայ անհաճոյ խօսքեր ալ ըսէ: Խաղերուն մէջն է որ տղայք համարձակ կ'ըլլան և իրենք քննելու յարմար առիթ կու տան. Գնտախաղերը, գնտահարները, շրջանակախաղերը, չուանը, անանկ խաղեր են որ բաւական յաջողակութիւն կու տան, և տղայքը կը զօրացուցանեն: Կրնան մանչերն ու աղջիկները այս խեղճ միատեղ խաղալ մինչև եօթը տարուան ըլլալնին, և երկուքնուն ալ օգտակար են: Բայց երբ բնական զօրութիւննին հաւասար չէ, վասնզի կայ զանոնք միատեղ խաղցընելը. մանչերը դեռ չեն հասկընար որ իրենց ոյժը իրենցմէ տկարները պաշտպանելու համար ծառայել պէտք է. գէշ 'ի մէկ նպատակ մը 'ազդըներն ալ աղջիկը յաջողակ կընէ. պէտք են փոքրիկ բրիչներ, սրմուղներ, սայլակներ ունենալ որ կարող ըլլան անգործ երկիր մը տակնուվրայ ընել, ճամբաները մաքրել, որոնք տղայոց երկիր գործելու առջի ջանքերն են: Խիստ պզտիկ տղաքները աղէկ պարտիզպանութիւն չեն կրնար ընել, ինչ որ տնկեր են նէ իսկոյն կը քաշեն կը հանեն, և իրենց փոքրիկ պարտէզը զանազան ձևերու մէջ կը խոթեն 24 ժամուց մէջ: Ինչո՞ւ անոնց թողուլ որ աւերչորկել սորվին: Իրենց պարտիզական զբօսանքը հաճոյական և միանգամայն օգտակար ընելու համար պէտք է երկրորդական կրթութեան ժամանակը սորվեցընել. անկէ առաջ թող ուզածնուն չափ երկիրը փորեն, բայց մի՛ տար վարդի, շահոքրամի տունկ մը՝ մինչև որ չի գիտնան ծաղկանց անհիւը, մի՛ ձգեր գետնախնձորը միակել՝ մինչև որ չի սորվին, որ մարմնոյ մէջ անկելէն ետքը՝ պէտք է համբերութեամբ սպասել մինչև [illegible] ամիսը որ բերքը հասնին:

Մադամ Գիզօ

Թարգմանեաց

Հայկ [illegible] Գր. [illegible]եան:

[illegible]

Յարեաւ յոսկեղէն՝ յակնամուտ մահճէն
ահեղ առաւօտս՝ 'ի զարդ ամպեղէն,
'ի ձորձ լուսեղէն,
Երբ խանդակաթք՝ դուք տեսէ՛ք ձեզէն
առատ գովլ ասացէ՛ք՝ սիրոյն փեղակէն
գեղոյն հրեղէն.
Լիալոյս լուսին՝ զարդ ամպոց մլթին
փառք գիշերացեալ՝ սրտիս ցաւագին,
հոգւոյս տրտմագին
Եւ իս շոյեմ զքո շող պանծագին
եկեղ սէրդ զաղիս քեզ միշտ կաթոգին
դաք միշտ գլորին.
Մոլորին իմ միտք՝ լեզուս պապանձի
բարբառել զքեն ոչ զօրէ յայտնի
առ չարացն ահի,
Դժարան է քո գեղ՝ զսիրտ փոքու, մեծի,
Իւ քեզ տոկացից՝ ոսկս պաշտելի,
անդրդուել յաշխարհի
Արև բարերար՝ զվարդն իմ ջերմ
նախածագ լուսովդ՝ եռանդեամբ լցմ,
զարթմ, փայլեցմ.
Բաւերտ է, չքնաղ՝ գիրգ. ջինջ ծով սիրոյ
արժանի շողոյդ ջ'երմ գթոյ լուսոյ՝
մաքուր 'ի տապոյ.
Ես յանմանէն ցորդ զուքի մնացի
Աչօք գողանալ՝ պնա ոչ կարացի
շատ գուն գործեցի.
Նախանձ, վայ, ամէթ, անդուլ օրհասի.
Օրէն աներբեմ, անհաշտ ոսոխի.
ժանտ մարդասպանի:

[illegible]

Այժմէ՞յ ահա՝ այգացու ահա·
ահ սոխակ հեծէ՛ գնի անդդայ:
Լաց չանէր երէկ՝ այսօր շատ ողբայ,
վարդն իւր չերևի՝ այգն է ցայգ նմա:
Աւա՜ղ վիճակի՝ անբաղդ սոխակին,
որ կեանքն 'ի հնոցին՝ սիրոյ տաչորի:
Մահ ձեր ես, եկ հա՛ս օգնեա՛ թշուառին,
դու դառն ես այլոց՝ քաղցր ես անբաղդին:
Վարք, սուրբ, ծերպք, անձաւք մթագգացիպայլ՝
չ'[illegible] եղկելոյն՝ նինջ քուն և դադար:
Աչքն 'ի յոյժ լալոյ՝ եղեւ լուսադար,
այսպէս խիստ ցաւոյ՝ ոչ դեղ կայ ոչ ճար:
Բամէ զսէշն 'ի կուրծս՝ ադնի հանդուրժել,
անօրէն բաղդին՝ զկիրս իւր հնազանդել:
Ազուկ նա խարի՝ չէ կարող ժուժել,
ուժգնութեան սիրոյն՝ ո՛վ կարէ յաղթել:
Արդ սիրտ սոխակին՝ է խոց վիրաւոր,
լեարդն լեալ հրաբուն՝ վիշտքն բիւրաւոր:
Նա զուրկ 'ի վարդէն շրջի խելացնոր.
ցաւոտ աղեխարշ՝ կիսամեռ անզօր.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

չեալ լրագիրը այս սխալը պիտի ուղղէ ։

Ճէրիտէի Հաւատիս տաճկերէն լրագիրը կը ծանուցանէ թէ յիշեալ վարձակալին կայսերական գանձուն ունեցած պարտուցը փոխարէն անշարժ և շարժական կալուածները ծախուելու արքունի հրաման ելաւ, և երեքշաբթի և ուրբաթ օրերը յաճուրդս կը հանուին կայսերական փողերանոցին մէջ, ուրտեղ ուզողը կրնայ ներկայ գտնուիլ և ծախուած բաներուն գինը աւելցնելով գնոյ առնուլ ։

— Արտաքին գործոց նախարարութեան հրամանէ օտար տէրութեանց դեսպաններուն անցեալները խրկուած ծանուցագրին համեմատ [illegible] Պոսֆոր շոգենաւը [illegible] ընկղմեցաւ [illegible] շոգենաւը [illegible] է ։

— [illegible] Պրուսա գացեր է ։

— Պէյօղլու Պալըգ պազարի մօտերը նորաձև բաներ ծախող մը զարնուեր էր անցեալները (ինչպէս որ յիշած էինք) և քանի մը օրէն վախճաներ էր ։ Մարդասպանը անցեալ շաբթու մէջ ձեռք անցաւ ։

[illegible]

տայէնօտար կամ Անգղիական երկիրները գացած հանքային ածուխին հաշիւը հետևեալ կերպիւ հրատարակուած կը տեսնենք Լոյտ օրագրին մէջ ։

	1851	1850
Օսմանեան տէրութեան Ասիական և Եւրոպական երկիրները	103,437—	89,246
Օսմանեան տէրութեան Վալաքիոյ և Մոլտավիոյ երկիրները	14,538—	8,178
Օսմանեան տէրութեան Միջերկրական ծովու երկիրները	22,976—	35,757
Եգիպտոսի գաւառը	62.560—	30,914
Ռուսաստան	115 221—	235,198
Պրուսիա	216,603—	186,528
Աւստրիա և Իտալիա	152,919—	136,063
Գաղղիա	602,808—	612,445
Սպանիա և Փորթուգալ	251 842—	236,935
Տանիմարքա	295,153—	296,185
Շուէտ և Նորվէճիա	118,691—	103,305
Գերմանիա	386 754—	385,595
Հոլանտիա	132,385—	160,841
Անգղիոյ Եւրոպական երկիրները	178,100—	158,252
Արևելեան Հնդկաստան և Աւստրալիա	1[illegible]9,440—	151,631
Արևելեան և Արևմտեան Ափրիկէ	62.948 —	26,701
Անգղիական Ամերիկա	94 018—	54,261
Արևմտեան Հնդկաստան	181,196—	136,255
Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները	83,546—	129,706
Պրազիլիա	61,690—	49,875
Ամերիկայի այլ երկիրները	61,667—	123,054
ընդ ամէնը	3,468.545	3,351;880

— [illegible]

[illegible] ։

Ասոր նման խառնուած տեսարանի մը դրութիւնն հետաքրքրութիւն ունի հասարակութեանը, և կը յուսամ որ եթէ Պօլսոյ Մխիթարեան վարդապետները զանիկա դուրս չհանեն, չը հաշակեն, Փարիզէն կամ Վենետիկէն (եթէ վանքը արդէն զրկուած չէ գործին վրայ) անոր օրինակը դրկուի, և տեսնուի թէ այն ալ ինչ դոյն ունի ։

— Անգղիոյ երկիրներէն դուրս ղրկուած ապրանքներուն արժողութիւնը դեկտեմբեր 5ին վերջացած 11 ամսոց մէջ 65,349,79[illegible] լիրա սթէռլինի հասաւ, այսինքն անցեալ տարւոյ վրայ 2,035,526 լիրա աւելի ։

Հոկտեմբերի 5էն մինչև նոյեմբերի 5 մէկ ամսուան մէջ դուրս գացած ապրանքներուն արժէքը, անցած տարուան նոյն ամսոյ մէջ դուրս գացածներուն վրայ 234,588 լիրա աւելի էր, և դեկտեմբերի 5ը վերջացած ամսունը անցեալ տարւոյ նոյն ամսուն վրայ 914,418 լիրա աւելի է այսինքն հարիւր մի[illegible] լիրա օսմանեան դահեկանէն աւելի ։

— Օսմանեան կայսերական տէրութեան դեսպան ՚ի Փարիզ Վ. Վելիէտտին փաշայ ամսոյ 12ին Թիւիլրիի կայսերական պալատը մեծաւ հանդիսիւ [illegible] իր տէրութեան կողմէն Գաղղիոյ կայսերութեան [illegible] ընդունելութեան վերաբերեալ նոր վկայագիրները [illegible] Կայսեր մատոյց, [illegible] ընդունուեցաւ ։

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

[illegible] 15 յունուարի ։

Այերլին եօլին օրուան մէջ 70 [illegible] [illegible] 98էն 101 ½ [illegible] ։ [illegible] 220 [illegible] ։

[illegible] 116 [illegible] և 112 [illegible] ։

Ցորեն 800 [illegible] 260էն 290է [illegible] ։ [illegible] 8,000 [illegible] ։

[illegible] 60 [illegible] 10 ¾էն 12 [illegible] ։ [illegible] 900 [illegible] է ։

— [illegible] ։

ա. [illegible]	232էն	240	[illegible]
բ. „	225էն	232	„ „
գ. „	220էն	225	„ „

[illegible] ։

[illegible]

[illegible] ։

ՏԵԱՐՔ ԼՐԱԳՐՈՅՍ
ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳՈՍԵԱՆ [illegible] ԱՊՐՕՅԵԱՆ
[illegible]
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ [illegible]
[illegible]